

ЕНДОГЕННАТА ТЕОРИЯ НА РАСТЕЖА И ОСНОВНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ШКОЛИ

Разгледани са нееднаквите оценки за ендогенната или новата теория на икономическия растеж от позициите на концепцията за транзакционните разходи, неокласиката, неолиберализма, посткейнсианството и "еволюционната икономика". Направен е изводът, че пазарните структури на несъвършената конкуренция, както и "зависимостта от пътя" на растежа са по-важен критерий за определяне природата и характера на новата теория от възстановяването на дългосрочното устойчиво равновесие на икономиката и от механизма на автоматичната координация на спестяванията и инвестициите.
JEL: O42

През 80-те години на миналия век бяха поставени основите на ендогенната теория на икономическия растеж, идваща на смяна на неокейнсианските, посткейнсианските и неокласическите концепции, създадени през първите десетилетия след Втората световна война. Тя е наречена така, защото в нейните модели, за разлика от неокласическите, икономическите променливи – техническият прогрес, производителността, растежът, се разглеждат като пораждани от вътрешно присъщи на стопанската система механизми.

Главните архитекти на новата икономическа парадигма са американските изследователи Пол Роумър (1986) и Робърт Лукас (1988). Нейно ядро е разбирането за възможността от ускоряване на техническия прогрес и икономическия растеж като резултат от действието на ендогенни фактори. Р. Лукас е насочил вниманието си към разкриване ролята на човешкия капитал, а П. Роумър – към тази на научните изследвания и развитието (R&D) като източник на ново знание.

В първия модел, конструиран от Роумър (1986), нарастването на икономиките от мащаба и на производителността е следствие от увеличаването на агрегирания обществен запас от знания благодарение на стимулите на всяка фирма да инвестира в тях. В този случай е налице външен ефект по отношение на икономиката, произтичащ от натрупването на

¹ Атанас Леонидов е ст.н.с. I ст., д.и.к.н., извънцатен професор в Икономическия институт при БАН, сл. тел. 8104032, дом. тел. 8566256.

Статията представя резултати от индивидуалния изследователски проект "Политиката на икономическия растеж в развитите страни: теоретични основи и практика" – Икономически институт на БАН.

Авторът изказва благодарност на Тамара Тодорова, доктор по икономика, за ценните препоръки по първия раздел на студията и на Едуард Маринов, научно-технически сътрудник към секция "Международна икономика" към Икономическия институт при БАН за съдействието при оформянето на студията.

знанията, без този резултат да има съзнателен характер и да е съпроводен от замяна на съвършената конкуренция с несъвършена. По-късно в друг модел на Роумър (1990) е въведена несъвършената конкуренция и пазарната власт на фирмите като фактор за получаване на временни монополни печалби.

Концепцията и моделите на ендогенния растеж предизвикаха продължителен интерес сред професионалните икономисти преди всичко в англосаксонския свят, но не само там. И след близо две десетилетия от появата на пионерските изследвания на П. Роумър и Р. Лукас интересът към новата теория не е престанал. Интерпретациите ѝ се характеризират с нееднозначност на оценките, вариращи от положително отношение до принципно отрицание.

Разборът на схващанията на привържениците на различни школи и течения към ендогенната теория на растежа има смисъл, тъй като той може да допринесе за сравнително по-пълно изясняване на съдържанието ѝ, за вникване в нейните силни и слаби страни. Критичното осмисляне на новата концепция си заслужава усилията, тъй като спомага за разширяване и обогатяване на представите за някои основни тенденции в развитието на модерната икономическа наука. В хода на дискусиите и споровете между участниците се засягат и по-общи /включително и методологически/ въпроси – за съотношението между теоретичното и емпиричното при анализа, за приемствеността и еволюцията в научните теории, за възможностите на синтеза им в съвременните условия.

Теоретичният анализ на Роналд Коуз и ендогенната теория на растежа

Основавайки се на изследванията, осъществени от Роналд Коуз, тази теория е обект на критика от Ролф Ведер и Херберт Грубел (Weder and Grubel, 1993). В статията “Природата на фирмата” (Coase, 1937) той поставя въпроса защо в някои случаи ценовият механизъм може да бъде заместен от фирмата като начин за разпределение на ресурсите. Според него изборът в използването на една от двете алтернативни форми на икономическа организация – пазарът или фирмата, се определя от това, коя от тях осигурява подобряване на стопанската ефективност, допринасяйки за намаляване на транзакционните разходи.²

По-късно в друга статия (Coase, 1960) Р. Коуз допуска, че проблемът за отрицателните външни ефекти (екстерналитите), предизвиквани от действията на бизнеса при поемане или непоемане на отговорност от него, “може да бъде решен по напълно задоволителен начин”, при положение че системата на цените функционира гладко, т.е. ако пазарните транзакции се извършват при нулеви разходи (Coase, 1960, 2, 5-6). В съответствие с приетата предпоставка за нулеви транзакционни разходи той смята, че дефинирането на правата на собственост няма да влияе на постигането на оптимално използване на ресурсите. Съответно при запазване валидността на същата предпоставка е направен и изводът, че сключването на споразумения между пазарните участници (индивидуалните агенти и фирмите) може да бъде

² Подробно този въпрос е разглеждан в: (Тодорова, 2004, 55-74)

осъществено независимо от първоначалното определяне правата на собственост.

В синтезиран вид тази част от съдържанието на теоретичния анализ на Коуз означава, че външните ефекти могат да бъдат коригирани от пазара. Това твърдение е получило известност в икономическата литература като “теоремата на Коуз”, наречена така в негова чест. От нея произтича, че ако отсъстват транзакционни разходи, определени са правата на собственост и са налице условия за сключване на контракти от частни лица и фирми, външните ефекти при стопанската дейност могат да бъдат интернализирани (т.е. да бъдат трансформирани във вътрешни доходи или разходи), оптимумът по Парето е възможен. В резултат от това държавната намеса (чрез преки или косвени мерки) става излишна за отстраняване на дефекти на пазара (market failures), пораждани от екстерналии.

Именно в тази форма теоремата на Коуз в големия брой случаи при представянето ѝ е придобила гражданство и е влязла в употреба. Поради нереалистичността на изходните ѝ предпоставки (освен за нулевите транзакционни разходи, това се отнася и за допусканията за възможността правата на собственост да бъдат напълно определени и за отсъствието на ефекти на богатството) теоремата справедливо е подложена на критични оценки. Главният аргумент, който се привежда срещу нея е, че въпреки академичната си елегантност, тя се разминава с реалните икономически процеси, тъй като “героириза” невидимата ръка на пазара.³ Тя е неприложима в условията на несъвършена конкуренция. Освен това неоснователно от нея се приема, че постигането на споразумения между страните се реализира, без те да бъдат обременени с транзакционни разходи. В действителност тези разходи могат да бъдат значителни и това е пречка за постигане на споразумения. Още по-трудно този проблем може да бъде решен, ако броят на заинтересуваните страни е много голям.⁴

От гледна точка на теоремата на Коуз пазарът сам може да се справя с външните ефекти (положителни или отрицателни). В случаите, когато стопанските агенти са в състояние да сключват ефективни споразумения, това действително е така. При други ситуации обаче външните ефекти правят пазарът недостатъчно действен механизъм и пораждат неефективно разпределение на ресурсите. “Невидимата ръка на пазара е силна, но не е всемогъща” /Н. Мэнкю/. Значението на намесата на правителството се принижавя. Но такава схващане се намира в противоречие с реалната практика. Когато не е по силите на пазара да неутрализира последиците от външните ефекти върху разпределението на ресурсите, “на помощ” идва правителството, прилагайки преки /командно-административни/ или косвени /пазарно ориентирани/ мерки.

³ “Макар че Коузовата теорема е убедителна в теоретично отношение, тя има незначително практическо значение, тъй като в действителност е свързана с условия, които рядко са налице. Ориентирана е само към алокацията на ресурсите от Парето оптимален тип, игнорира проблема за разпределението на доходите. Освен това се отнася само за краткосрочен период /Woll, 1992, 105/.

⁴ “В много случаи обаче сключването на сделки между няколко заинтересувани страни е сложно и теоремата на Коуз губи сила” /Мэнкю 1999, 235/.

Господстващият начин на оценяване теоретичния анализ на Коуз чрез свеждането му до непълната форма на неговата теорема има за резултат неоснователното пренебрегване поне на два момента: първо, игнорира се фактът, че допускането за отсъствие на транзакционни разходи изпълнява функцията на аналитичен инструмент с оглед на по-широките цели на изследването и второ, не са отчетени важни аспекти на анализа му, което е довело до едностранчиво представяне на неговите възгледи по въпроса.

От съществено значение е обстоятелството, че Коуз не разглежда концепцията за “нулевите транзакционни разходи” като характерна даденост на реалния икономически живот. Той изрично я определя като “една много нереалистична предпоставка” (Coase, 1960, 7). В тази връзка той обръща внимание, че “първоначалното дефиниране на правата на собственост оказва влияние върху ефективността на икономическата система при функционирането ѝ” (Coase, 1960,8).

Отчитайки наличието на транзакционни разходи, Коуз анализира въпроса за оценяване ролята на държавата като алтернатива на пазара. Той е скептичен по отношение на капацитета на правителствата да постигат по-ефективни резултати в намаляване на транзакционните разходи в сравнение с пазара и фирмата. Обаче Коуз по принцип не отхвърля възможността чрез правителственото регулиране в определени случаи да бъде реализирано подобряване на икономическата ефективност. В тази връзка в неговата статия се отбелязва: “Прякото регулиране от правителството по необходимост не ще даде по-добри резултати, отколкото ако се остави проблемът да бъде решаван от пазара или фирмата. Но също така няма основание, защо при случай, такова правителствено административно регулиране не трябва да доведе до подобрене в икономическата ефективност” (Coase, 1960, 9). Имат се предвид дейности, засягащи много голям брой хора и за които са присъщи високи разходи, характерни за пазара и фирмата (напр. неудобствата, причинявани от пушека при замърсяване на въздуха).

Очевидно е, че от Коуз се възлага значителна отговорност на правителството,⁵ виждане, което е в пълно противоречие с утвърдилния се начин на ограничено разбиране на неговия теоретичен анализ. Този подход е намерил израз в представяне на неговата теорема в силно редуцирана форма, където се приема отсъствие на транзакционни разходи.

В противоречие с наложилата се практика налице са и опити за една по-цялостна и обективна оценка на теоретичната концепция на Коуз. В тази връзка заслужава да се посочи, че Ейрик Фуруботн и Рудолф Рихтер – основоположници на “новата институционална икономика”, се разграничават от начина на интерпретиране на съдържанието на Коузовата теорема, тя да бъде свеждана до нереалистичната ѝ версия, т.е. до тъй нар. “силна” форма по израза на двамата изследователи (Furubotn and Richter, 1998). Те отчитат

⁵ Според него, тогава, когато има сделки, които не могат да се извършат, защото разходите са толкова големи, че биха надвишавали ползите от тях, държавата трябва да се намеси в процеса на договарянето между пазарните участници, не само чрез промяна на определените от закона права на собственост, но и чрез прякото им принудително прилагане. В тези случаи с решенията си “съдилищата пряко влияят на икономическата активност”, преразпределяйки стопанските ресурси.

важни страни в неговия анализ, отражение на реални икономически процеси, които са обусловени от съществуването на ненулеви транзакционни разходи. В този контекст е цитирана важна мисъл на Коуз, допринасяща за адекватното разбиране на общия му възглед: “Щом като разходите за извършване на пазарните транзакции са взети под внимание, ясно е, че такова предоговаряне на права ще бъде предприето, само когато нарастването на стойността на продукцията, последица от предоговарянето, е по-голямо от разходите, които биха съпътствали процеса на производството” (Coase, 1960, 7).

Коуз определя като погрешен подхода на Артър Пигу (Pigou, 1920), който се основава на разбирането, че решаването на проблема за вредните ефекти, резултат от дейността на бизнеса, изисква да се тръгне от несъответствието между частните и социалните продукти и се предприемат мерки за пълно компенсиране на засегнатите страни, независимо от това дали разходите ще превишават причинените загуби.

Вероятно, най-пълно съдържанието на Коузовата теоретична концепция е формулирана от Трайн Егертсон. В неговата интерпретация са посочени мястото на нулевите транзакционни разходи и особено съществените последици от включването в изследването на положителните транзакционни разходи. В контекста на втория аспект специално са подчертани важната роля и функциите, които произтичат за държавата в стопанското развитие.

“Но когато транзакционните разходи са въведени, ролята на държавата може да има решаващ ефект по отношение на разпределението на ресурсите. Разходите по преговорите и другите транзакционни разходи могат да блокират преотстъпването на правата и първоначалното деление на правата на собственост от държавата може да има важни последици за производството на дадена икономика, измервана по конвенционален начин (БНП)... Всяко предефиниране на структурата на правата на собственост от държавата има ефекти на богатство, повличайки след себе си както печеливши, така и губещи, и подходът към правата на собственост не е пълен без теория за държавата” (Eggertsson, 1999, 39).

Наложено се сравнително по-пълно да изложим възгледите на Р. Коуз, тъй като Ролф Ведер и Херберт Грубел разглеждат неговия подход като основа при критичното оценяване на новата теория на растежа за ролята на екстерналията в сектора на изследванията и развитието (R&D), където се създава ново знание. Нейни привърженици (П. Роумър, Дж. Гросман, Е. Хелпман, Ф. Агийон, П. Хоуит) наблягат на необходимостта от отпускане на субсидии от правителствата. Тези искания се обосновават с аргумента, че в тези дейности съществуват значителни екстерналии и те не могат в достатъчна степен да бъдат интернализирани без ролята на държавата. Р.Ведер и Х.Грубел застъпват противоположно гледище.

Две са основанията, които са ги накарали да подложат на внимателен анализ изводите за икономическата политика, произтичащи от новата теория на растежа. Първо, това е опасението, че от страна на нейни представители са направени твърде силни препоръки, които могат да бъдат използвани от специални групи по интереси с оказване на натиск за съществено увеличение на субсидиите за приложни изследвания и за образование в света. На второ

място е обстоятелството, че предложения от този род могат да повлияят при разработване насоките на стопанската политика от правителствата. Според тях новите развития в теорията на растежа са се основавали на ендогенизирането на технологичния процес, но при представянето му “само като страничен продукт” /“by-product”/ или като “Маршалови външни икономии” на дейности, предприети от компании в съвършен конкурентен пазар⁶ /Weder and Grubel, 1993, 488/. В този момент Ведер и Грубел откриват съществен дефект в ендогенната теория на растежа, тъй като са пренебрегнати изводите от теоретичния анализ на Коуз.

Основната теза, която те отстояват, е, че разрешаването на проблема за интернализирането на външните ефекти изисква създаването на частни институции. Според тях ако те са налице, дефектите на пазара, пораждани от екстерналияте в сектора на знанията и от неконкурентността на технологиите, фактически не са от толкова съществено значение, както се приема от новата теория на растежа.

Приемайки, че в пазарната икономика могат да бъдат създавани ефективни частни институции, Ведер и Грубел правят важния извод, че държавната намеса в значително по-малка степен е необходима за да бъдат отстранявани пазарни несъвършенства. “Нашият анализ, отбелязват те, означава просто, че тенденцията към създаване на частни институции намалява големината на външните ефекти и потребността правителствени политики да коригират пазарните недостатъци, причинени от специфичните характеристики на знанията” (Weder and Grubel, 1993, 493).

Допускането за способността частните агенти успешно да се справят с проблема за преливането на екстерналияте (technological spillovers) от сектора на знанията, им дава основание и за заключението: “Аргументът, привечдан от новата теория на растежа в подкрепа за даване на субсидии за фундаментални и приложни изследвания в частния сектор, е отслабен значително” (Weder and Grubel, 1993, 489).

От тяхна страна вместо субсидии за частния сектор се препоръчва правителствата да съдействат за създаване на частни институции – индустриални асоциации, компански структури и индустриални клъстъри. “Поради значението на идеите и създаването на частни знания, които правилно се подчертават от новата теория на растежа, правителствата трябва да насърчават дейностите на индустриалните асоциации и други форми на коопериране, които позволяват ефикасния поток от информация между фирми и индустрии в дадена страна. Конгломерати, лицензионни и други форми на технологично и пазарно коопериране трябва да бъдат позволени от закона” (Weder and Grubel, 1993, 508).

Засилване значението на частните институции е реална тенденция в развитите икономики през последните десетилетия. Като положителна промяна в страните от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) се посочва “по-големия размер на ресурси в R&D, пряко насочван към бизнес сектора, с по-голяма роля, изпълнявана от самите фирми” (OECD, 2003, 22). С тази промяна се свързва възможността от

⁶ По-късно се създават ендогенни модели, отчитащи и пазарната власт на фирмите (Romer, 1990).

“положителни последици за ефективността на иновационната активност” (Пак там).

Но от приемането на една по-значителна роля на частните институции не следва да се принижават ролята на държавата в стимулирането на технологичното и иновационното развитие, както и да се подценяват големите мащаби на екстерналииите в R&D.

Разбира се, създаването на ефективни частни институции играе много важна роля за ускоряването на технологичния прогрес в напредналите пазарни икономики и тази роля ще нараства. Но решаването на тази стратегическа задача и занапред ще се извършва съвместно от правителството и частния сектор при активното им взаимодействие. Недооценяването или игнорирането на този важен аспект придава едностранчив характер на изводите на Вебер и Грубел.⁷

В САЩ политиката на федералното правителство поощрява формирането на стратегически алианси.⁸ Благодарение на споразумения между фирми, тези алианси изключително допринасят за внедряване на нови форми на фундаментални изследвания и приложни дейности. Изследователските джойнт-венчъри, които са специален вид технологични алианси, откриват възможност за преливане на знания от R&D между фирми в този сектор, както и в технологично свързани с него сектори.

Резултати от проучвания показват, че социалните норми на възвръщаемост на инвестициите в сектора на R&D са много по-големи от тези на частните норми на възвръщаемост. По-конкретно (Terleckyj, 1980 и Scherer, 1982) са установили, че величината на първите надхвърля 100%, а на вторите – 25%, съответно - 29%. Такива разлики са показателни за наличието на големи екстерналии.⁹ Тъй като не намират паричен израз в пазарните транзакции, те трудно се поддават на количествено измерване. Обаче големите мащаби на външните ефекти от знанията дават основание те да бъдат разглеждани като главна черта на модерните икономики и източник на стопанския растеж (Romer, 1986; Helpman, 2004).

Данни, имащи за източник ОИСР, сочат, че делът от БВП на средствата за финансиране на фундаменталните и приложните изследвания от правителствата в края на 80-те години е бил най-нисък в Япония (18.6%) и в

⁷ Като ключова характеристика в стопанското развитие на напредналите страни в информационния век се сочи “по голямата комплементарност (допълняемост) между публичните и частните инвестиции в сектора на R&D с оглед да се осигури финансирането от държавата на този сектор, за да бъде генерирано научно и техническо знание, което може да разпространява иновации и да коригира пазарни дефекти, които ограничават инвестициите на бизнеса в същия сектор” (OECD, 2001, 116-117).

⁸ Докато през 1980 г. броят им е възлизал само на 51, той е надхвърлил 2000 през 1998 г. Числеността на създадените алианси между американските и чуждестранните фирми е нараснал от 88 на 222 за същия период (Economic Report of the President, 2001, 117).

⁹ Проучвания, извършени от (Griliches, 1991), също сочат, че съществуват преливания на екстерналии от сектора на R&D в други сектори на икономиката и се предполага, че величината им може да бъде твърде значителна. Противоположни резултати са получени от (Lichtenberg, 1992, 1993), показващ че социалният пределен продукт на капитала, финансиран от правителството в R&D, е много по-нисък от този на частния капитал в същия сектор. Тези резултати се разглеждат от Вебер и Грубел като непряко доказателство на тезата им за необходимост от резервирано отношение към отпускане на държавни субсидии за частните изследвания и развойната дейност.

Швейцария (22.6%). В други страни от развития свят – САЩ и Канада, както и в Западна Европа (Германия, Франция, Италия, Испания) този дял е бил значително по-висок (вж. Таблица 1). В напредналите страни като цяло през последното десетилетие на 20 век и началото на 21 век се запазва високото равнище на разходите от правителствата за финансиране на R&D.

Таблица 1
Разходи за фундаментални и приложни изследвания в избрани развити страни

Страни	БВП на глава от населението в щатски долари (1987 г.)		Дял на общите разходи за R&D (1989 г.) в % от БВП	Дял на финансираните от правителството разходи за R&D (1989 г.) като % от общата сума на R&D
	в номинално изражение	в ППС*		
Япония	19.465	13.182	2.98	18.6
Германия	18.280	13.323	2.88	32.8
Швейцария	25.848	15.842	2.86	22.6
САЩ	18.338	18.338	2.82	48.3
Франция	15.818	12.803	2.34	48.1
Великобритания	11.765	12.340	2.25	36.5
Канада	16.019	17.211	1.35	44.9
Италия	13.224	12.254	1.25	49.5
Испания	7.449	8.681	0.75	48.8 (1988 г.)

Източник: OECD [1992], Main Science and Technology Indicators 1991, Part2, Paris. OECD [1990], OECD Economic Surveys, Switzerland 1989/1990, Paris, Appendix

* в паритет на покупателна способност.

През 90-те в сравнение с 80-те години обаче е налице по-голямо увеличаване на дела на разходите за научни изследвания и развойна дейност за частния сектор от този в държавния за развитите страни като цяло. Тенденцията към намаление на дела на финансираните от правителството разходи за R&D като процент от общата сума на R&D се наблюдава и през близо десетгодишния период от средата на 90-те години на миналия век до 2003/2004 г. за всичките седем избрани развити страни, включително и за 25-те страни-членки на ЕС и за държавите, членуващи в ОИСР. Намалението обаче е умерено или значително (виж Таблица 2). Същевременно от таблицата се вижда, че за същия период е налице умерено или значително увеличение на дела на общите разходи в процент от БВП за избраните страни (с изключение на Франция и Великобритания), както и за 25-те страни-членки на ЕС и за държавите, членуващи в ОИСР.

В публикация на ОИСР се съдържа следната важна констатация: “Потенциалните ползи от нови идеи могат да не принадлежат напълно на самите иноватори, което се дължи на ефекти на преливане (spillovers effects), означавайки че без намеса на политиката на правителството, частният сектор е вероятно да се ангажира в по-малко разходи за R&D от социалния оптимум. Това може да оправдае някаква намеса на правителството в R&D, както чрез преки разходи и финансиране, а също чрез косвени мерки като данъчни стимули и защита на правата на интелектуалната собственост за насърчаване на разходите за R&D в частния сектор” (OECD, 2003, 62).

Таблица 2

Разходи за фундаментални и приложни изследвания в избрани развити страни

Страни	Дял на общите разходи за R&D в % от БВП		Дял на финансираните от правителството разходи за R&D като % от общата сума на R&D	
	1995	2003	1995	2003
Великобритания	1,95	1,88	32,8	31,3
Германия	2,19	2,49*	37,9	30,4*
САЩ	2,51	2,68*	35,4	31,0*
Финландия	2,26	3,48	35,1	25,7
Франция	2,29	2,16*	41,9	39,0
Швеция	3,35	3,98	28,8	23,5
Япония	2,90	3,15	22,8	17,7
ЕС – 25	1,70	1,82	39,5	35,5
Общо за ОИСР	2,08	2,26	34,0	30,4

Източник: OECD (2005). Main Science and Technology Indicators, 2005, Vol. 2, p 18, p 24.

*Данните са за 2004 г.

В развитите икономики са изградени структури и механизми с оглед защитата на интелектуалната собственост, патентите и авторските права, а също така съществува и регулаторна рамка, в която действат стопанските агенти. Но никоя от тези отделни структури и механизми, както и създадената система като цяло не са способни ефективно да не допускат безплатно изтичане на информация за използването ѝ от фирми.

На базата на данни, отнасящи се за патенти, (A. Jaffe и M. Trajtenberg, 2002) са установили, че тъй като регистрирането им води до разкриване на ценна технологична информация, фирмите не винаги патентоват изобретенията си. По такъв начин двамата автори са идентифицирали важен механизъм, с което се подкрепя схващането за наличието на екстерналии от R&D (Helpman, 2004).

Едно относително по-продължително нерешаване на проблема за външните ефекти ще увеличи недоинвестирането в R&D.

Като правило частният капитал не проявява голям интерес към участие в мащабни проекти, което особено се отнася за фундаменталните изследвания. Това се дължи на обстоятелството, че тези проекти от комерсиална гледна точка не са много атрактивни за частните фирми. При това положение държавните субсидии са най-ефективното средство за създаване на действени стимули за интернализиране на екстерналияте. Чрез предоставянето им за осъществяване на частни действия в приложните изследвания, правителството се стреми да ги насърчава за решаване на цели в името на обществения интерес и за постигане на по-ефективни резултати благодарение на преразпределението на ресурсите.

В R&D правителствените субсидии за частния сектор са най-големи. Федералното правителство е изградило също изследователски центрове за развитие на технологии и продава правата на използването им от частни фирми по цени под пределните им разходи. Тази форма на стимулирането им обаче е с много по-малко значение в сравнение с държавното субсидиране (Parkin, Powell, Matthews. 1997, 506-509).

Освен посредством субсидирането на фундаменталните и приложните изследвания важна роля в осъществяването на технологичните промени се пада на дефинирането на правата на собственост от правителствата. Благодарение на последната дейност те осигуряват среда (или климат) за предприемаческа активност при иновациите.

Наличието на външни ефекти в особено големи мащаби във фундаменталните изследвания е причината, практиката на субсидирането им от правителствата да се прилага най-широко именно в тази област.¹⁰ Потребността от такава практика се приема и от Ведер и Грубел. Възраженията им се отнасят за основателността от субсидирането на приложните изследвания в частния сектор. Но и в този сектор редица фактори – способността за преливане на знанията, допълняемостта между фундаменталните и приложните изследвания, непълнотата на контрактните споразумения в иновациите, кредитните ограничения, пред които са изправени изследователските фирми, обуславят съществуването на значителни външни ефекти и налагат използването на субсидии като начин за интернализирането на екстерналите предвид неспособността това да се постига посредством частни споразумения.

Наличието на посочените фактори е основание за важен извод: “Всички те имат взаимоусилващия се ефект на обезкуражаване на инвестициите в сектора на R&D и за разпространяването на ново знание към бъдещи потенциални иноватори. Това очевидно подсказва за определена роля за публична намеса в субсидирането на дейности, свързани с R&D и също така в разпределението и прилагането на правата на собственост в иновациите” (Aghion and Howitt, 1998, 485). Подчертавайки значението на субсидиите като стимул за ускоряване на технологичното развитие, привържениците на новата теория за растежа обръщат внимание на възможни негативни последици от използването им в икономиката, включително на случаи, при които отрицателните резултати могат да бъдат по-големи от очакваните положителни такива. Те смятат, че решенията относно “за” или “против” прилагането на субсидиите трябва да се взимат на основата на конкретни технологични проекти.

Както вече стана ясно, Ведер и Грубел посочват, че изхождат от принципите, разработени от Коуз, от неговата концепция за транзакционните разходи за решаване на проблема за екстерналите в R&D благодарение на създаването на частни институции. Според нас няма основание да се отрича самият факт на определена приемственост по отношение на общите начала, върху които е построен техният анализ и този на предшественика им. В тази връзка обаче е необходимо да се отчитат и някои различия и специфични характеристики.

Коуз фактически е ограничил разкриване влиянието на вредните ефекти от замърсяването върху разпределението на ресурсите, докато Ведер и Грубел се интересуват от проблема за положителните екстерналии в сектора на R&D. Акцентът, поставен от тях върху водещата роля на частните институции, се вписва във визията на Коуз за пазарната икономика. Те

¹⁰ “Федералното правителство продължава да доставя повече от половината от всички финансови средства за базисни изследвания в САЩ, както то прави това от Втората световна война насам” (Economic Report of the President, 2001, 115).

тръгват от неговата реалистична предпоставка за наличие на несъвършена конкуренция и ненулеви транзакционни разходи. В тази връзка те правилно отбелязват, че “Коузовите институции в реалния свят могат да не улавят всички екстерналии от научните изследвания и развойната дейност” (Weder and Grubel, 1993, 493). Обаче тук е мястото да обърнем внимание, че въвеждането в анализа на положителните транзакционни разходи от Коуз е основание за разглеждане ролята на държавата като възможна алтернатива на пазара и фирмата, допускане по принцип на пряко регулиране от правителството, вкл. намеса на съдилищата за преразпределение на ресурсите. Подходът на Ведер и Грубел е друг. Освен осигуряване на подходяща структура на права на собственост, момент, присъстващ и у Коуз, функцията на държавата е сведена до създаване на благоприятни условия за формиране на частни институции. Пренебрегната е много важната тенденция към взаимодопълващо се сътрудничество между частния сектор и правителствата в областта на научните изследвания и развитието.

Двамата изследователи правилно считат, че в модерните икономики реално съществуват условия на несъвършена конкуренция, наличие на значителни транзакционни разходи, неопределеност на процесите. Обаче преувеличавайки капацитета на частните институции към саморегулиране, те неоснователно допускат че е възможно да се реализират резултати от стопанската дейност близки до оптималните. “Въпреки че живеем в свят на несъвършена конкуренция, сочат те, няма основание да смятаме, че частните агенти не са способни да намерят равновесие близко до социалния оптимум в игра с многократни транзакции на основата на формални и неформални контракти” (Weder and Grubel, 1993, 498). Изводът, който е направен от тях, ни кара да смятаме, че те за разлика от Коуз изповядват по-оптимистична либерална философия, почиваща на аргумента за нарасналия оптимизиращ потенциал на новите институционални структури.

За Ведер и Грубел моделът на създаването на индустриални асоциации и на други институции за промишлено коопериране е по-действена форма от провеждане на “строга антитръстова политика, съчетана със субсидии за базисните изследвания и приложната дейност” (Weder and Grubel, 1993, 510).

Индустриалните асоциации обаче не са бариера за осъществяване на дейности на микроравнище, насочени към реализация на печалби в резултат от прилагане на монополистични практики (rent-seeking). До такъв извод води проучване, извършено от Майкъл Портър (Porter, 1990). Той достига до заключението, че наличието на дейности, използващи такива практики, е причина за съществуването на сектори с ниска степен на конкурентоспособност както в Япония, така и в Швейцария. От своя страна Робърт Солоу и Силвио Борнър също подчертават потенциалните възможности за пораждаване на печалби от монополизиране на дейности от индустриалните асоциации и бизнес фирмите.

Ведер и Грубел правят характерна констатация: “Съжителството на мотивите на описаните институции, интернализацията на екстерналията на знанието и стремежът към извличане на ренти създават дилема за политиките на правителствата” (Weder and Grubel, 1993, 509). Според тях обаче тази дилема е по-малко трудна за правителствата, отколкото това

изглежда. Основанието за твърдението им е, че получаването на печалби по такъв ненормален начин може да бъде успешно, само ако те съзнателно предприемат мерки, благоприятстващи създаване на ренти. Имат се предвид действия, изразяващи се в налагане на бариери за достъп на вътрешната и чуждестранната конкуренция посредством тарифи и ограничения за външната търговия и инвестициите.

Не може да има спор по това, че такива мерки могат да бъдат важен фактор, допринасящ за формиране и поддържане на монополистични структури и практики. Обаче стремежът за реализиране на ренти има по-дълбока икономическа основа и не може да бъде свързан и обясняван единствено с протекционистичните мерки на правителствата. Този стремеж преди всичко е вътрешно присъщ на природата на капитала към максимизиране на печалбите. Изострянето и отслабването на конкуренцията, съответно отслабването или засилването на монополизацията на пазарите са слагаемо от повече фактори в стопанския живот. В това отношение водеща роля оказват характеристиките на технологичния прогрес и икономическия растеж през отделните фази на стопанското развитие.

Привържениците на ендогенния подход третират проблема за външните ефекти в R&D от гледна точка на динамичната ефективност. Изхождайки от неконкурентния характер на новите технологии, П. Роумър се придържа към схващането, че "правата на частната собственост и пазарната размяна не са свършените институции за поддържани растежа на икономиката" (Romer, 1993, 355). Обратно Ведер и Грубел анализират проблема за външните ефекти, подчертавайки решаващата роля на частните институции. Те обаче достигат до знаменателен извод: "Съществуването на добре функциониращи институции от Коузов тип не е нито необходимо, нито достатъчно условие за бърз икономически растеж" (Weder and Grubel, 1993, 509).

Ендогенният модел е по-близо до реалния опит в стимулирането на технологичното развитие и икономически растеж след Втората световна война. Концепцията, разработена на базата на новата теория на растежа, отчита специфични характеристики на модерната технологична промяна: неконкурентността на знанията, частичното изключване на фирмите от печалбите, невъзможността да бъдат интернализирани екстерналите от R&D главно посредством дейността на частните институции без ролята на правителствените субсидии. Ведер и Грубел са предложили алтернатива на подхода на експонентите на ендогенната теория на растежа по отношение на начина за справяне с проблема на технологичните преливания от външни ефекти. Не приемаме за правилен основния им аргумент. Обаче той се поддава на промяна, за да придобие рационален смисъл. Отнася се за това, че създаването на индустриални асоциации и на други структури за промишлено коопериране допринася (макар и в значително по-малки мащаби от очакваните от двамата автори) за улавяне на част от екстерналите от R&D и като резултат от това за намаляване на потенциалното недоинвестиране в този сектор. Такива резултати е възможно да бъдат постигнати благодарение на по-добрата координация в действията на фирмите, влизащи в различните индустриални асоциации, по бързия достъп до знанията, създаването на по-добри условия за обмен на информация

между фирми и индустрии. По такъв начин новите индустриални структури са способни да изпълняват допълваща функция спрямо тази, осъществявана от ендегенния модел и да бъде интегрирана в него.

През призмата на неокласиката и на ордолиберализма

Отношението на Робърт Солоу

Характерът на съдържанието и на изводите, произтичащи от дадена теория, се определят от естеството на изходните ѝ предпоставки. Ето защо е разбираемо, че при представянето и интерпретирането на новата концепция на растежа специално внимание е отделено на този аспект. В това отношение интерес заслужават оценките на Робърт Солоу.

Признавайки необикновената ѝ популярност сред “аналитичните икономисти”, той обяснява този феномен с факта, че тя открива възможност за анализ на различни сфери на икономиката, което преди това не е било възможно. Солоу отбелязва: “Нови видове модели могат да бъдат изпробвани; и те обясняват или се опитват да обясняват части на икономическия живот, които преди се смяташе, че се намират извън обсега на икономическия анализ. Силата на новите резултати прави още по-важно да се реши, дали могъщите предпоставки, които водят към тях, са верни” /Solow, 1993, 136/. И по-нататък: “Преди да преминем към изводите в областта на икономическата политика, ние трябва да решим дали да ги приемем или да определим техните основи. В действителност много е трудно, да си представим как тези предпоставки могат да бъдат тествани пряко” /Solow, 1993, 136/.

Основателността на концепцията за повишаване ефективността на производствените фактори от мащаба не се поставя под въпрос, тъй като тази предпоставка се съдържа в стандартния неокласически модел, чийто създател е Р. Солоу. Що се отнася до въвеждането на теорията на несвършената /монополистическата/ конкуренция в структурата на ендегенните модели на растежа, той оценява този факт като нещо недвусмислено положително. През по-ранни периоди тогавашното състояние на техниката за макромоделниране не позволяваше тази задача да бъде решена успешно.

От негова страна стремежа технологичният прогрес да бъде ендегенизиран и да бъде изследван с помощта на агрегиран модел, е охарактеризиран като “вероятно най-обещаващия аспект на третата вълна на теорията на растежа”¹¹ /Solow, 1994, 48-49/. Въпреки това макар и с уговорки именно постулатът за ендегенността на технологичния прогрес е обект на главен прицел. Основните аргументи, използвани от Солоу, се състоят в посочване на вероятното съществуване на “един несводим екзогенен елемент в процеса на изследванията и разработките, поне по отношение на икономиката” /Solow, 1994, 51/, както и наличието на непредвиденост на процесите в науката и технологиите, “голяма неопределеност, обкръжаваща много изследователски проекти” /Solow, 1994, 51-52/.

¹¹ Имат се предвид предишните две вълни, свързани с развитието на неокейнсианската и неокласическата теория на растежа.

Съображенията, развити от Солоу за наличие на “неотстраним екзогенен елемент” в научните изследвания и в приложните разработки, както и за съществуване на непредвидимост в научните открития и технологичното им внедряване, не могат да бъдат пренебрегнати. Неопределеността на процесите е даденост, при които се взимат решенията /повече или по-малко ефективно/ и на микро- и на макроравнище, включително в областта на икономическата политика на държавата. В рамките на новата теория на растежа се проявява интерес към моделиране на тези процеси, но това не важи за всички ендогенни модели.

Описаните моменти дават основание за изразяване на скептицизъм относно използването на ендогенни модели като основа за препоръки в областта на политиката на икономическия растеж. Уместно е да изложим съображенията на Солоу възможно по-пълно: “От могъщи предпоставки произтичат могъщи заключения. Резултатите от новата теория на растежа предлагат широка сфера за политика, ориентирана към растеж ... Ако по-новото гледище е вярно, а остава то да бъде дискутирано, насърчаването на инвестициите чрез данъчни мерки и държавни разходи ще дава пряк и постоянен тласък върху темпа на растежа... Тези модели правят икономическата политика много силна и много опасна. Прекомерни искания и прибързани обещания не са добра основа на политика на висок растеж” /Solow, 1993, 135-136, 140/.

Предупрежденията, отправяни от Солоу, заслужават внимание. Но той има предвид по-скоро опасността от провеждане на икономическа политика, основана на “теория на лесен ендогенен растеж”. Такава политика се базира на опростеното схващане, че на ръста на ресурсите за научни изследвания и развойна дейност ще съответства автоматичен пропорционален ръст на технологичния прогрес – на параметъра A в производствената функция. Това може да доведе до постоянно ускоряване на темпа на стопанския растеж. Налице са емпирични данни, потвърждаващи подобна тенденция в развитите индустриални страни, но за сравнително дълги периоди. Тези данни обаче не трябва да бъдат интерпретирани в смисъл, че се отнася за тенденция, която може да се реализира непрекъснато. Практическото ѝ осъществяване може да бъде блокирано в резултат на циклични спадове в икономиката.

В контекста на едно преосмисляне на макроикономическата наука с оглед приспособяването ѝ към ранните условия на 21 век Р. Солоу изказва идеи, вписващи се в по-предишния негов скептицизъм към ендогенната теория на растежа. В тази връзка той пише: “Втората вълна на стремително нарастващия интерес към теорията на растежа – литературата по ендогенния растеж, искрата на която беше дадена от Роумър и Лукас през 80-те години, следвайки неокласическата вълна на 50-те и 60-те години – изглежда да е отслабнала до скромен поток на нормалната наука. Това не е лошо нещо. Примамливата перспектива на една жизнеспособна (предвидима?) ендогенна теория на растежа не изглежда да бъде изцяло много по-близка сега, отколкото тя беше в началото на вълната” (Solow, 2000, 153).

Въпреки че Солоу признава някои положителни резултати, постигнати от новата теория, намиращи израз в конструирането на по-широк набор от модели, както и в решаването на “някои от главните емпирични неопределености” в изследванията, той остава скептичен към потенциала на

ендогенната парадигма. “Все още е трудно да се види накъде върви теорията на растежа” – твърди той. И по-нататък: “Един поглед към новите броеве на Journal of Economic Growth потвърждава, че ендогенната теория на растежа повече не се очаква да бъде ключа, който отключва тайната на вселената” (Пак там – 154).

Солоу не смята, че тази теория е в състояние да предложи нещо смислено относно решаването на важни въпроси на икономическата политика, да даде отговор на въпроса каква ще бъде дългосрочната динамика на производителността в САЩ – към ускоряване на темповете на растежа или отново към забавянето им. Това обаче според нас е едно крайно негативно виждане, за което едва ли има основания.

Новата теория на растежа открива перспектива за реализация на тип икономическа политика, която се основава на предпоставката за рационалните подбуди на стопанските агенти, на схващането за технологичния прогрес като резултат от целенасочената им дейност в отговор на пазарни стимули. Изтъкнатите моменти са главните аргументи на новите теоретици на растежа в подкрепа на тезата за ендогенния характер на процеса на нововъведенията.

Освен казаното от нас ендогенният подход открива и възможност динамиката на технологичния прогрес да бъде схващана като резултат от действието на вътрешни на икономическата система фактори и механизми. В ендогенните модели общата факторна производителност престава да бъде разглеждана като “черна кутия”, вниманието се насочва към дезагрегирането на необяснената част на техническия прогрес в производствената функция, на т.нар. остатък /residual/.

В съвкупността си посочените от нас моменти спомагат за поставяне на макроикономическата политика на по-солидна основа.

Неолиберални аргументи в контекста на активната индустриална политика

Появата на новата теория е предмет на дискусии и в Западна Европа относно необходимостта от провеждане на активна индустриална политика. Във Германия този въпрос специално се постави и във връзка с исканията за “поддържането на индустриалното ядро в новите федерални провинции”.

Същността на отстояваните тези се свежда до следните основни положения:

- “Теорията на техническия прогрес само в някои случаи може да допринесе за оправдаване на активната индустриална политика” /Stolpe, 1993, 369/. Има се предвид например ситуация, когато са налице сигурни позитивни външни ефекти от изследвания и приложни разработки, възникващи благодарение на ограниченото разпространение на нови технологични знания в рамките на дадено национално стопанство;
- Преобладаващо обаче е разбирането, че новата теория на растежа не почива на солидни емпирични изследвания и затова не предлага “стройна стопанско-политическа основа за една активна

индустриална политика”, както и, че не е разработила препоръки за избора на инструментите ѝ /Stolpe, 1993, 376/;

- Въвеждането на такава политика ще спомага за увеличаване на държавната бюрокрация и засилване на дейности, насочени към получаване на ренти /rent-seeking/, облагодетелстващи отделни групи. От това се прави изводът, че последиците ще бъдат неблагоприятни за дългосрочния икономически растеж¹².

Някои от критичните аргументи, които са посочени, заслужават внимание. Не е даден обаче конкретен отговор, дали не е възможно една активна индустриална политика да води до положителни динамични ефекти, които да превишават отрицателните последици при разпределението на ресурсите като резултат от лобиране и извличане на ренти. В пазарната икономика няма еднозначни решения, а се касае за избор на варианти чрез измерване на потенциални изгоди и загуби.

Опити за обосновка на синтез в икономическата теория от позициите на ордолиберализма

Едно от направленията на модерните ордолиберални анализи намира израз в опитите да се постави база под теорията на растежа, като се осъществи синтез между нея и теорията на конкуренцията. Тази идея се лансира от Гернот Гутман (Gutmann, 1995).

Заслужава внимание факта, че се предлага да бъде изоставена концепцията за “пълната конкуренция” (“vollständige Konkurrenz”), обоснована от Валтер Ойкен. В тази връзка от Г.Гутман се привеждат аргументи в подкрепа на възприемане на концепцията за ефективната или динамичната конкуренция.

От негова страна се препоръчва в структурата на модерната теория на конкуренцията да бъдат интегрирани няколко основополагащи елемента. Отнася се за: първо, Шумпетеровата концепция за конкуренцията като процес на “съзидателно разрушение” при активната роля на предприемача-новатор, използващ като оръжие в конкурентната борба създаването на нови продукти или подобряване качеството на съществуващите; второ, схващанията за конкуренцията като съчетаване на “съзидателно разрушение” с последващ процес на “имитиране” на иновационната дейност; трето, възгледите на Фридрих фон Хайек за конкуренцията като еволюционен процес, като процес на разпръскване на нови знания, като “процедура на откриване” на нови възможности от участниците на пазара.

Централна теза, която се поддържа от Г.Гутман, е, че “плодотворното съединяване” на теорията на пазара и на конкуренцията с теорията на растежа може да се постигне при положение, че се възприеме ордолибералната концепция за конкурентния порядък, която може да обясни възникването и функционирането на конкуренцията (Gutmann, 1995, 159). Той изказва предположението, че в еволюцията на теорията на растежа ще се наблюдава отслабване значението на традиционните аспекти на анализа,

¹² “Много по-вероятно е, че режимът на по-активна индустриална политика ще доведе до отслабване на стимулите към частните инвестиции в народностопански производителен човешки капитал и това ще има за резултат загуби на дългосрочен растеж” /Stolpe, 1993, 376, Siebert, 1992/.

свързани с понятието за “равновесието” за сметка на включване на условията на реалната пазарна конкуренция¹³.

Новите тенденции в теорията на растежа, са предмет на разглеждане и осмисляне и от Райнер Клумп от позицията на ордолиберализма, чиито концепции не са интегрирани в системата на неокласическата англосаксонска икономическа наука. Оценявайки анализите на П.Роумър, Р.Лукас, както и на други изследователи на ендогенния растеж, както Г.Гутман, така и Р.Клумп ги отнасят към структурата на неокласическите изследвания. Такава квалификация има спорен характер, защото съществуват доводи и за и против подобна теза.

Р. Клумп акцентира върху взаимозависимостта между растежа и промените в структурата на стопанството, набляга върху необходимостта теорията на растежа да бъде разработена и като теория на икономическото развитие. Такова схващане не е чуждо и за П.Роумър¹⁴, Р.Лукас и др.

Р. Клумп посочва “най-малко три области, в които “новата” теория на растежа предлага елементи на една теория на икономическо развитие, свързваща аспекти на растежа и на промяната: предприемаческата съзидателност и нейната дифузия, етапите на развитието и решаващата роля на институциите, взаимодействието между политическото и икономическото развитие” /Klump, 1996, 119-120/.

В този контекст особен акцент се поставя върху разкриване начина, по който в новите анализи на растежа се изяснява ролята на отделните елементи в процеса на стопанското развитие. От страна на Р.Клумп това се свързва с необходимостта да бъде оценен феномена на “икономическото чудо”, характерен за държави от Югоизточна Азия, който се отличава с необичайно високи темпове на БВП, с голям динамизъм на отделните предприятия, отрасли и на икономиката като цяло. Той открива близост в подхода на “новата” теория на растежа с “позициите на старите ордолиберали”, изразяваща се в подчертаване значението на формирането на рамковите условия за успешно протичане на процеса на развитието” със специално наблягане на ролята на икономическата политика /Klump, 1996, 102/.

Постигане на “икономическо чудо” се преценява като имащо за основа създаване на “култура на развитие”¹⁵. В качеството на нейни “специфични съставни части” на примера на “азиатските тигри” са посочени факти като “високо оценяване на усилията за възпитание и за натрупване на капитал”, както и придаване “голямо значение на фамилните мрежи в предприемаческата организация, ориентацията към световния пазар, а така

¹³ “Винаги отново поставяните въпроси в теорията на растежа относно условията за “устойчивото състояние” /“steady-state”/ и за “траекторията на растежа” попадат на заден план в полза на едно по-строго подчертаване на условията, определяни от обществения ред” /Gutmann, 1995, 160/.

¹⁴ “Има нещо ново в дългосрочната теория на растежа ... то не се състои просто в конструирането на ендогенни модели на растежа. Вместо това то е резултат от усилията да се разбере ролята на идеите и знанията. Икономическата наука на идеите може да промени начина, по който си представяме фундаменталните въпроси на политиката в областта на растежа и развитието” /Romer (1995) - In: Krueger (Eds.), 1995, 66-70/.

¹⁵ В литературата са въведени и понятията “иновационна култура” и “предприемаческа култура”. Те се основават на идеи, изказани например от Моузес Абрамуович и от Ричард Нелсън. Под “social capability” М.Абрамуович разбира способността на по-късно започналите да се развиват страни /“Latecomers”/ да абсорбират знания, технологии и умения от напредналите държави като предпоставка да намаляват икономическото си изоставане.

също политическата и макроикономическата стабилност” /Klump, 1996, 113; Klump and Menkhoff, 1995/.

Клумп приема, че срещу понятието “култура на развитие” може да бъде отправен упрек, че анализите на негова основа не водят неизбежно до общовалидни изводи поради факта, че вниманието е насочено към наблюдение на отделните елементи. Въпреки това той смята, че “зад концепцията на “културата”, която страда от неопределеност, централните механизми на икономическото развитие в съчетание с предприемаческата активност, процесите на обучение, институционалните рамкови условия и организирането на пространството за свобода на действие на икономическите субекти трябва да бъдат осветлявани” /Klump, 1996, 115/.

Клумп оценява модерните анализи като “подобряване на предпоставките за осъществяване на синтез между досега несъвместими позиции” /Klump, 1996, 101/, т.е. между неокласическата теория на растежа /имат се предвид изследванията на П.Роумър, Р.Лукас, Дж.Гросман и Е.Хелпман/ и нетрадиционните подходи на институционалното направление. За него такъв синтез е възможен и трябва да се изрази в създаването на концепция, обясняваща дългосрочното икономическо развитие, в което централна роля се пада на иновационния процес. Той поддържа възгледа, че новото в “новата” теория на растежа реално се състои от елементите в нея, разкриващи механизмите на това развитие, а не в ендогенизацията на техническия прогрес чрез моделни конструкции, нито пък в нарастващите икономии от мащаба на производствената дейност и в несъвършената конкуренция /Klump, 1996, 102-103/.

Повишаването на реализма на “новата” теория на растежа се свързва със способността ѝ да абсорбира елементи на предишни теории на икономическото развитие, преди всичко концепцията за динамичния процес на “съзидателно разрушение” на Йозеф А. Шумпетер. “Важни елементи на Шумпетеровата теория на икономическото развитие могат да бъдат интегрирани в рамките на неокласически ориентираната теория на растежа” /Klump, 1996, 105/.

Идеята за синтеза, която се отстоява и от Р.Клумп, е плодотворна не само от гледна точка на теорията, но и предвид потребностите на стопанската практика, насоките на политиката на растежа. В конкретния случай обаче не става ясно как може да се постигне такъв синтез като съединяване на теории или на техните съставки, дали за това е достатъчно само абсорбиране на елементи от теориите на икономическото развитие, както се предлага. В експлицитна форма не се дава отговор на важния въпрос за това какви елементи от аналитичната структура на нестандартната теория на растежа, разработени от П.Роумър, Р.Лукас и други изследователи, ще бъдат използвани като градивен материал при синтеза. Този въпрос е основателен предвид факта, че основни компоненти на същата теория /постулатът за ендогенността на техническия прогрес, предпоставките за нарастващите икономии от мащаба на производството и за несъвършения характер на конкуренцията/, както видяхме, не се приемат като имащи значение.

Неортодоксални възгледи

Гледната точка на съвременното кейнсианството

Определящо значение за структурата на кейнсианските модели е ефективното търсене. Обратно, в ендегенните модели определяща роля имат факторите на страната на предлагането. Затова на безработицата и ефективното търсене в най-добрия случай е отделено второстепенно място. Ето защо представители на съвременното кейнсианство (Palley, 1996, Thirlwall, 2002, Dutt, 2002) смятат, че на ендегенната теория на растежа са присъщи основни слабости и недостатъци, произтичащи главно от поставянето на спестяванията пред инвестициите. Претенциите на основоположниците ѝ в оригиналност и новаторство са квалифицирани като лишени от реално основание.¹⁶ Значението на новия ендегенен подход не е оценено като съществен прогрес в развитието на следвоенната икономическа наука. Този подход се разглежда като оставащ в руслото на неокласическата школа.

Становища в полза на такова твърдение са посочени и от други икономисти (Н. Крафтс, М. Блауг). Все пак в модерните кейнсиански интерпретации на новата теория на растежа не е отдадено дължимото внимание на специфични моменти, съдържащи се в нейната структура (пазарните несъвършенства и чертите на съвременния технологичен прогрес). А те водят до резултати, за които няма място в традиционния неокласически модел на растежа на Солоу (случаи на субоптималност на равновесието на икономическата система).

Въпреки принципното съвпадение при оценките от посткейнсианци за същността на новата ендегенна теория на растежа като имаща неокласически характер, в отношението им към нея се наблюдават и някои разлики в акцентите. Така например Томас Пали признава като заслуга на създателите на тази теория въвеждането на ендегенни механизми в моделите. Благодарение на това е станало възможно да се преодолее продължителната безизходица, в която се е намирала неокласическата изследователска програма. Същият автор застъпва разбирането, че на базата на принципа на съвкупното търсене, на ключовата роля на инвестициите “ендегенната теория на растежа може да бъде използвана за развитието на кейнсианската теория на растежа” (Palley, 1996, 135).¹⁷

За разлика от Т. Пали, Антъни Търуол не отбелязва положителен принос от новата теория на растежа, концентрирайки се изцяло върху разкриване на неокласическата ѝ природа. “Това, което е ново, пише той, е, че идеите са моделирани по един по-строг начин с оглед на по-различна цел. И целта не е да бъде заменен неокласическият модел на растежа като концептуална рамка за анализа на растежа, а по-скоро да бъде реабилитиран неокласическият модел, за да бъде направен съвместим с наблюдението, че равнищата на живота в света не се сближават. Повечето нови теоретици на

¹⁶ Н. Калдор е посочен като родоначалник на новата теория на растежа.

¹⁷ “Заключението е, че кейнсианската теория на растежа изисква както механизмите на ендегенния растеж, така и натрупването на капитала да бъде управлявано от инвестиционните разходи, а не толкова от спестяванията” (Palley, 1996, 114).

растежа са неокласически икономисти, например Баро, Менкю, Лукас и Роумър...” (Thirlwall, 2002. In N. Salvadori (ed.), 2).

В критичния анализ на Амитава Кришна Дат ударението също е поставено върху отрицанието на значимостта и оригиналността на новата теория на растежа. Според него “новият растеж не е уловил адекватно някои от въпросите, имащи отношение към процеса на растежа и е оставил напълно извън погледа си някои други. Затова е направил твърде ограничени приноси според нашето разбиране на феномена на икономическия растеж” (Dutt, 2002. In N. Salvadori (ed.), 125). И в случая, както и преди, главният довод, който е приведен за неблагоприятията в новата теория на растежа, се свързва с неспособността или нежеланието на представителите ѝ да взимат под внимание определящото значение на ефективното търсене и на безработицата. Като се подчертава обаче, че посткейнсианските динамични модели могат да дават отговор на някои проблеми, пред които е изправена новата ендегенна теория, заедно с това се посочва, че “тези модели могат също да извличат полза от новата теория на растежа (Пак там, 125). В случая, както и при Т. Пали, се допуска като нещо рационално интегрирането на ендегенни механизми в структурата на посткейнсианските модели.

Едно проучване показва, че има разлика между посткейнсианската теория и ендегенната теория относно начина на моделиране въздействието на правителството върху стопанския растеж чрез промяна на данъчното облагане и държавните разходи. В посткейнсианските модели съвкупното търсене и следователно растежът могат да бъдат засегнати независимо от промените в склонностите към спестяване и коефициента на капиталоемкостта. В ендегенните модели ефектът от данъчното облагане и държавните разходи се проявява по линията на въздействието върху склонността към спестяване и коефициента на капиталоемкостта. По такъв начин е пренебрегнато прякото въздействие от мерките на правителството върху темпа на икономически растеж и нормата на печалба.

Появата на нови икономически теории може да бъде предизвикателство към съществуващите такива, влияейки за внасяне на промени за обновяване и приспособяване на съдържанието им. Макар и в твърде ограничена степен опитите за модернизиране на посткейнсианството са реакция на новата ендегенна теория. Тези опити са намерили конкретна реализация в преобразуването на неокалецкианския “каноничен” модел на растежа благодарение на включването в неговата структура на промените в дългосрочните очаквания. Вследствие на това от традиционен равновесен модел той се трансформира в такъв, чиито резултати са зависими от предишния път на развитието на икономиката (Setterfield, 2003a. In N. Salvadori (ed.), 321-322, 335-336). Непредвидимата изменяемост на дългосрочните очаквания, залегнала в структурата на преобразуването “неканоничен” неокалецкиански модел, обуславя неопределеност на резултатите от промените в реалните заплати за разлика от предишната версия на модела.

Преразпределението на националния доход по линията на увеличаване или намаляване на дела на реалните заплати, съответно на дела на печалбите, се оказва ненадежден инструмент за въздействие върху темпа на икономическия растеж. От обновения вариант на неокалецкианския модел

произтича важен извод, а именно, че регулирането на растежа може да се реализира по-ефективно, ако вместо преразпределението на дохода се използват други форми на икономическа политика.

В нови изследвания съществува стремеж ендегенната теория на растежа да бъде използвана като инструмент за конструиране на модели в рамките на кейнсианството, на базата на които да бъдат формулирани алтернативни препоръки по отношение на икономическата политика. Показателни са констатациите на австрийския икономист Мартин Цаглер. Той отбелязва, че "от един адаптиран модел на ендегенен растеж" са изведени кейнсиански заключения за стопанската политика. Представяйки, разработения съвместно с Кристиан Рагакс, "общ модел на ориентираната към растежа фискална политика" с оглед да бъдат проучени дългосрочните ѝ ефекти, М.Цаглер изтъква: "Изненадващо ние установихме, че не само ефектите на предлагането, чрез прекия канал на разширяване на ресурсите, но също и политики на търсенето могат да водят до по-бърз растеж" /Zagler, 1999, 15/.

Той препоръчва правителствата от развитите страни да се ориентират към използване на кейнсиански мерки от нов тип. Те трябва да се изразят в увеличаване на държавните разходи, но с производствено предназначение, а не за непроизводствени цели /"копаене на дупки"/, което беше характерно за "старомодната" кейнсианска политика.

Налице е някакъв опит за обосноваване необходимостта от отчитане от макроикономическата политика както на мерките, ориентирани към страната на предлагането, така и на тези, стимулиращи търсенето. В съвкупността им мерките от двата типа политики могат да оказват въздействие не само на равнището на БВП, но и на темповете на стопанския растеж. Между мерките, които да допринасят за повишаване на производителността се сочат например инвестициите в инфраструктурата, човешкия капитал и подобряване на пазарната среда. Разширяването на търсенето се свързва с увеличаване на трансферите за работниците, заети във високотехнологичните отрасли на икономиката, с намаляване на данъците за лично потребление и други.

Заслужава да отбележим, че в лекцията при удостояването му с Нобелова награда по икономика /1987 г./ Робърт Солоу подчертава, че при макроикономическите анализи е важно да се отчитат не само дългосрочните, но и краткосрочните тенденции, както предлагането, така и търсенето. Според него тогава, когато се наблюдава значително нарастване на незаетите ресурси, особено на работната сила, става неуместно да се разсъждава върху динамиката на потенциално възможните темпове на растежа на икономиката. Икономическата политика не може и не трябва да се абстрахира от проблемите на безработицата.

Сегашните опити за реабилитиране значението на мястото на търсенето и на заетостта в теорията на икономическия растеж се вписват в "посланието"¹⁸, отправено преди повече от десетилетие от Р.Солоу към икономистите за внасяне на дух на реализъм в макроанализите. Той се обяви

¹⁸ Същността на това "послание" М. Цаглер е дефинирал по следния начин: "Всяка теория на растежа, която не се отнася сериозно към безработицата, е лишена от теоретична основа за заключения в областта на икономическата политика" /Zagler, 1999, 2/.

за разработване на макроикономика, изучаваща средносрочните проблеми с включване в нея на въпросите за икономическия растеж, цикличните колебания, динамиката на работните заплати и цените.

Отношението на “еволюционната икономика”

Факт, който сам по себе си говори за значимостта на ендегенната теория на растежа, е интересът, проявен към нея от “еволюционната икономика” – една по-нова неортодоксална школа в съвременната икономическа наука.¹⁹ Представителите ѝ предлагат алтернативен подход на неокласическия при изследването и анализа на стопанските процеси. Централно място в този подход заемат икономическата информация, неопределеността, историческото време, нарасналото въздействие на институционалните, както и на другите непазарни фактори върху вземането на решения от стопанските субекти, особено върху поведението на предприемачите.

Въпреки признанието, че новата теория на растежа бележи напредък в сравнение с предишните неокласически изследвания, “еволюционистите” застъпват схващането, че тя запазва неокласическия си характер. Основание е, че анализът ѝ се базира на концепцията за икономическото равновесие и че не се отчитат конкретните промени, извършващи се във времето. Г. Сантанджело обобщава: “Макар да представлява прогрес в сравнение със старите неокласически модели на растежа, новата теория на растежа все още предлага едно разбиране на стопанския растеж като плавен процес, основаващ се на понятието за непрекъснато равновесие, неспособна да обхване историческото обяснение на техническата промяна и свързаните с нея дейности и институции” (Santangelo, 2003b. In N. Salvadori (ed.), 204).

Еволюционната икономика предлага алтернатива на утвърдили се подход в рамките на “мейнстрим” (главното) направление на икономическата наука. Анализът ѝ на макроравнище се опира на процесите, протичащи в микроикономическите пластове, включвайки повече реалистични предпоставки. Еволюционната икономика отчита ролята на фактори и механизми, някои от които не са намерили място в неокласическите и новите ендегенни модели на растежа. Отнася се за непълнотата на информацията като причина за ограничената рационалност на икономическите агенти, за неспособността им да постигат оптимални резултати, за ролята на пробите и грешките като процедура за откриване на възможни алтернативи в процеса на вземането на решения, за значението на “рутините” и непрекъснатата селекция за подобряване резултатите от дейността на фирмите и др.

Джоузеф Стиглиц: Нетрадиционен шумпетериански подход към икономическия растеж и бизнес циклите

Проблематиката на ендегенните циклични колебания и дългосрочното развитие се разработва и от икономисти, които строго погледнато не са представители на новата теория на растежа, а са свързани с “новото

¹⁹ Разработването на нови еволюционни модели има за основа изследвания, осъществени от (Nelson and Winter, 1982; 2002) и от (Dosi and Nelson, 1994) и др.

кейнсианство”²⁰. В случая имаме предвид преди всичко изследванията на Джоузеф Стиглиц, които се осъществяват заедно с Б.Грийнуалд, А.Вайс и М.Салинджър²¹. Фактически се ограничаваме с разглеждане на интересната студия на Дж.Стиглиц /Stiglitz, 1993/.

При анализа на колебанията на деловата активност и връзката им с иновациите и технологичния прогрес той изхожда от такива “стилизирани факти” като несъвършения характер на информацията и съпътстващите я разходи при използването ѝ, съответно от обусловените от това несъвършенства на капиталовите пазари. В тази връзка Стиглиц се опира на прогреса, отбелязан от теорията на асиметричната информация, обяснявайки някои характерни черти на тези пазари (например практиката на рაციониране на кредитите и относително по-слабото използване на пазара на акциите за набиране на нов капитал от корпорациите). Дж.Стиглиц се придържа към ендогенния подход на Й.А.Шумпетер, но придавайки решаващо значение на характера на информацията, той е насочил вниманието си главно към разкриване на зависимостта между иновационната активност на фирмите и несъвършенствата на капиталовите пазари за разлика от традиционните шумпетериански анализи, в които ударението е поставено предимно върху изследване “зависимостите между пазарната структура и нововъведенията” /Stiglitz, 1993, 1/. По-конкретно той проследява въздействието, което финансовите ограничения могат да упражняват върху изследванията и разработките /R&D/ по линията на несъвършенствата на кредитния пазар и пазара на акции²².

Стиглиц изобщо не оспорва правилността на тезата на Шумпетер, според която цикличните спадове могат да влияят на стимулите на предприемачите да повишават ефективността на производството. Разработеният от негова страна модел му дава основание да направи важния извод, че преобладаващо значение имат негативните дългосрочни последици от цикличните спадове, които са резултат от неблагоприятните им ефекти върху разходите за научни изследвания и разработки и оттам върху динамиката на производителността. “Икономическите колебания предизвикват реални разходи, които отиват доста отвъд временните загуби от произвежданата продукция и от неизползваните ресурси: бъдещата производителност на икономиката е неблагоприятно засегната. Тези дългосрочни загуби могат да бъдат далеч по-значителни от временните приходи, от каквито и да са съкращения на разходите ... Траекторията на растежа на икономиката може да бъде постоянно намалявана” /Stiglitz, 1993, 44, 3/. По тази причина Стиглиц, за разлика от Шумпетер, твърди, че може да

²⁰ “Нови кейнсианци” /Джордж Акерлоф, Дж.Уелън и други/ използват при анализа апарата на рационалните очаквания, но получават кейнсиански резултати /циклични колебания, принудителна безработица/. Те подчертават значението на негъвкавостта на номиналните променливи /на цените на стоките, работната заплата, лихвения процент, валутните курсове/ и несъвършенствата на различните пазари като причина за генериране на бизнесцикли.

²¹ Вж. например: Greenwald and Stiglitz, 1988; Greenwald, Stiglitz and Weiss, 1984; Greenwald, Salinger and Stiglitz, 1991; Greenwald and Stiglitz, 1992.

²² “Самият Шумпетер изглежда е признал важността на финансовите ограничения, подчертавайки значението на печалбите на фирмите като средства за финансиране на научните изследвания и приложната дейност” – твърди Стиглиц /Stiglitz, 1993, 6/.

се очаква , че осъществяването на макростабилизационна политика ще се отразява положително на дългосрочния растеж.

В икономическата литература макар и сравнително отскоро се подчертава ясно необходимостта от отчитане на двупосочната зависимост между цикличните колебания и дългосрочното развитие. Както и Агийон и Хоуит към такова разбиране се придържа и Стиглиц. “Колебанията в стопанската активност не само причиняват колебания в иновациите, колебанията в иновациите могат да поразят колебания в стопанската дейност” /Stiglitz, 1993, 1/. Отначало той проследява първата зависимост, а след това и другата.

Общото му виждане за социалната функция на циклите на деловата активност е пряко следствие от неговия възглед, че в пазарните икономики действа естествен подбор на фирмите. Според Стиглиц при този процес “може да не оцеляват фирмите с най-добрия дългосрочен потенциал за растеж, а по-скоро само онези, които са най-способни да издържат на цикличните спадове” /Stiglitz, 1993, 17/.

Това означава, че и на микроравнище и на макроравнище могат да се формират резултати от стопанската дейност, които са субоптимални. По-конкретно генерирането на такива резултати се свързва с възможното съществуване на положителна обратна връзка /или механизъм/ между иновационната дейност и цикличната динамика. При определени условия такъв механизъм може да поразда множествени равновесия, т.е. отклонения от равновесното оптимално равнище. “Няма презумпция, че свободният пазар, оставен на самотек, ще избере най-добрите между тях” /между равновесните равнища – б.а. Ат.Л./ – заключава Стиглиц /Stiglitz, 1993, 45/.

Въпреки принадлежността на Стиглиц и на представителите на новата теория на растежа към различни икономически школи налице са и сходства в подходите при анализа на бизнесциклите и дългосрочното развитие. Той също използва концепцията за несъвършената конкуренция, за асиметричната информация, за нарастващата ефективност на сектора на знанието, за множествените равновесия.

От значение за икономическата политика е изводът, че цикличните спадове освен загубите от продукция и от неизползвани ресурси поради съкращаване на разходите за научни изследвания и приложни дейности могат да предизвикат много по-големи неблагоприятни дългосрочни последици върху потенциалния темп на растеж на икономиката. Оттук се извежда и потребността от осъществяване на макроикономическа стабилизационна политика.

Накрая и Стиглиц, както и привържениците на ендогенната теория на растежа, достига до извода за неспособността свободният нерегулиран пазар да осигурява растеж с оптимални резултати.

Схващания за природата и характера на ендогенната теория

Показателен е фактът, че между икономисти, включително между основоположници на новата теория на растежа, няма единно становище относно нейната природа и характер. Така например Е. Хелпман е склонен по-скоро да подчертава, че “неокласическата теория и новата теория се взаимодопълват, отколкото да се заместват” (Helpman, 1992, 266). Това схващане обаче не се поддържа от Робърт Гилпин, който посочва редица съществени различия, имащи отношение към “технологичното развитие и напредъка в познанието”, микроосновите на теорията на растежа, неокласическата “конвергентна хипотеза и други аспекти (Гилпин, 2003, 141-142).²³

С появата на новата теория на растежа е свързано възраждането на интереса към идеите на икономистите от класическата школа (преди всичко към възгледите на Адам Смит за разделението на труда, пазара и растежа). Съвременни изследвания, направени в тази област показват, че “логическата структура, залегнала в основата на повечето ранни модели на ендогенния растеж, е твърде сходна с логическата структура на класическите модели на растежа” (Salvadori. 2003b. Introduction. In N. Salvadori (ed.), XI).

Има основание да се приеме, че съществува определена приемственост на новата теория по отношение на класическата теория на растежа. Но освен нея съществува приемственост и с неокласическата теория на растежа. Това е така, тъй като класическите, неокласическите и ендогенните модели са построени върху предпоставката, че в икономиката действа механизъм, благодарение на който се постига автоматично трансформиране на спестяванията в инвестиции.²⁴ Този възглед произтича от включването в структурата на тези модели на “закона за пазарите” на Сей, според който предлагането е способно само да си създава необходимото по обем търсене за реализацията на произвежданото съвкупно количество стоки. И в този аспект имаме работа с базисна приемственост на ендогенната с класическата и неокласическата школа.

Централно място в ендогенната теория на растежа обаче заемат пазарните несъвършенства, монополистичната и олигополистичната конкуренция. Тези фактори, преценявани от гледна точка на ролята им в технологичната промяна, са с по-важно значение отколкото “закона за пазарите” и механизма за координация на спестяванията и инвестициите като критерии за определяне природата на новата теория. Пазарните структури на несъвършената конкуренция се разминават с тази на съвършената конкуренция, която е основа на традиционния неокласически модел на растежа на Солоу – Суен. В ендогенните модели с пазарни несъвършенства се генерират субоптимални резултати, представляващи отклонения от

²³ “Докато в неокласическия модел познанието и технологията просто се случват, новата теория приема, че те са резултат от съзнателни решения и че технологичният напредък е стимулиран предимно от пазара” (Гилпин, 2003, 141-142)

²⁴ Според италианските изследователи Антонио Д’Агата и Джузепе Френи “всички тези модели (на трите посочени теории на растежа – б.а. Ат.Л.) представят инвестиционните решения като винаги координирани с решенията за спестяванията” (D’Agata and Freni, 2003b. In N. Salvadori (ed.), 24).

оптимума на Парето. Макар и без кумулативни ефекти, в тези модели се съдържа “зависимост от пътя” (path-dependent process). Това означава, че се допуска, че бъдещото икономическо развитие се влияе от миналото, от исторически процеси и институции, които могат да са резултат от случайни събития.

В модерни неконвенционални интерпретации се поддържа, че “новата теория на растежа споделя някои основни елементи на класическия подход по отношение на проблема на растежа и разпределението” (Kurz and Salvadori. 2003b. In N. Salvadori (ed.), 2). Във връзка с това се обръща внимание на факта, че за разлика от неокласическите модели на растежа анализът на класиците, ако не се има предвид хипотетичния случай на “стационарното състояние”, не се базира на понятието за устойчивата динамика на икономиката в дългосрочен план. По тази причина се приема, че подходът на икономистите от класическата школа при изследването на реалните стопански процеси, протичащи във времето, не се нуждае от използването на посоченото понятие.²⁵ Направено е разграничение между две схващания за ендогенен растеж – първото се отнася за вижданията на класиците, според което темпът на растеж както в краткосрочен, така и в дългосрочен период е резултат от “взаимодействието на хората помежду им и с тяхната среда” (Kurz and Salvadori. 2003b. In N. Salvadori (ed.), 2). Второто схващане за “ендогенен” растеж визира начина, по който то се прилага в повечето модели на новата теория. В основата им е залегнало възприемането на дългосрочния период като устойчиво равновесие, което е в пълно съответствие с подхода на Солоу. От друга страна обаче се поддържа разбиране, което противоречи на неговото схващане, а именно, че “темпът на растежа при устойчиво състояние е определен отвътре на икономическата система и не е даден отвън” (Пак там), т.е. по отношение на растежа екзогенният подход е заменен с ендогенен. Но според нас тази смяна сама по себе си не дава основание да се смята, че неокласическият анализ е преодолян, а по-скоро това може да означава негова модификация.

В нови изследвания значително място заемат опитите за сравнителен анализ на съдържанието на “старата” и “новата” ендогенна теория на растежа, на вижданията на Адам Смит и класиците, от една страна, и на тези на Пол Роумър като главния архитект на модерната ендогенна концепция, от друга.

От едно компаративно проучване на “главните характеристики на двата подхода” е направен изводът, че “моделът на Роумър е успешен опит да бъдат включени някои инсайти от класическата теория в моделите на новата ендогенна теория, но същевременно тя се различава от “старата” перспектива във важни аспекти” (Lavezzi, 2003b. In N. Salvadori (ed.), 276). В това проучване, осъществено от Андреа Лавези, съвременният прочит на Адам Смит се основава главно на анализа на Алин Янг в неговата забележителна статия (1928).²⁶ Според автора същественото различие се състои в това, че П. Роумър се придържа към равновесен подход, а А. Янг (и

²⁵ “Класическите икономисти не допускаха, че икономическата система би могло да се очаква да се приближава към динамично устойчиво състояние” (Kurz and Salvadori, 2003b. In N. Salvadori (ed.), 2)

²⁶ Идеите ѝ са останали без внимание от икономистите, поради обстоятелството, че не са представени посредством формален модел.

Адам Смит) към неравновесен. Представата за икономическия растеж като феномен на неравновесие се свързва от представителите на класическата традиция с разбирането, че той е обусловен от предишното развитие на разделението на труда. И в модела на Роумър (1987) се съдържа "зависимост от пътя". Затова от негова страна не се проектира процес на конвергенция на икономическите равнища на страните. Строго погледнато обаче в новата теория на растежа не се съдържа процес на "зависимост от пътя", означаващ и наличие на кумулативни ефекти. В анализа на Смит такива ефекти се генерират от натрупването на капитала, което придава на растежа, основан на разделението на труда, характер на кумулативен процес.

От нетрадиционното излагане на класическата теория на Адам Смит става ясно, че А. Янг не смята, че в условията на динамични промени в стопанското развитие равновесието е подходяща аналитична рамка за изучаване на растежа. Той подчертава, че действат фактори, пречещи за възстановяване на равновесието:

"...противодействащите сили, които постоянно противостоят на силите, работещи за икономическото равновесие, са по-проникващи и по-дълбоко вградени в структурата на модерната стопанска система, отколкото обикновено смятаме. Не само нови или случайни елементи, идващи отвън, но и елементи, които са постоянни характеристики на начините, по които се произвеждат стоките, са фактор за непрекъснати промени. Всеки важен напредък в организацията на производството, независимо дали се основава на нещо, което в тесен технически смисъл би било наречено ново "изобретение" или включва свежо прилагане на плодовете на научния прогрес в индустрията, изменя условията на промишлената активност и инициира противодействия другаде в индустриалната структура, които обратно имат по-нататъшен разстройващ ефект. Така промяната се усилва и се разпространява по кумулативен начин" (Young, 1928, 531).

По другия централен въпрос, а именно за значението на предлагането на ресурсите, съответно на търсенето им, в системата на Смит също са налице противоположни виждания. П. Роумър преувеличава ролята на факторите на страната на предлагането, отчитайки само частично значението на търсенето и пазара по отношение на разделението на труда. От гледна точка на Смит и Янг "главният предел на разделението на труда, и по такъв начин на растежа, са размерите на пазара" (Lavezzi, 2003b. In N. Salvadori (ed.), 279).

На основата на направения нестандартен прочит на идеите на Смит, базиращ се на проучването на А. Янг, от А. Лавези са формулирани финални заключения относно сходствата и различията между двата алтернативни ендеогенни подхода. "Ние смятаме, че моделът на Роумър успешно улавя някои черти на динамиката на растежа, пораждан от разделението на труда. Обаче нашето преоценяване на приносите на Алън Янг и Адам Смит показва, че някои аспекти се нуждаят от по-нататъшни формализации. Както "старият", така и "новият" подход признават ендеогенната природа на икономическия растеж. И двата свързват растежа с нарастващата комплексност на икономиката и въвеждат нещо подобно на "макроикономическа" нарастваща производителност. Главните разлики имат отношение към виждането за

растежа, основано върху разделението на труда като равновесен или неравновесен процес, зависим от миналия път на развитието” (Lavezzi, 2003b. In N. Salvadori (ed.), 281-282).

Други автори (Giammanco. 2003b. In N. Salvadori (ed.) и Cozzi. 2003a. In N. Salvadori (ed.)) в резултат на компаративни изследвания установяват, че представители на новата теория на растежа (Aghion and Howitt (1992, 1998)) са възпроизвели, макар и имплицитно, основни положения, залегнали в теоретичната система на К. Маркс за ролята на техническия прогрес като мощно средство в конкурентната борба между капиталите, съответно на Й. А. Шумпетер за иновационния процес като фактор, обуславящ поведението на фирмите, преследващи реализиране на максимални печалби при конкурентни условия. Според тези изследователи (Мария Д. Джаманко и Гуидо Коци) обаче други основни тези на Маркс и Шумпетер не са отразени – Марксовата историческа визия за развитието на капиталистическото общество²⁷ и Шумпетеровото виждане за несъвместимостта на иновационния процес на съзидателно разрушение с Валрасовото общо равновесие, както и игнорирането на процеса на създаване на кредитни пари от банките като източник за нестабилност в стопанското развитие.

В множество модерни интерпретации, посветени на новата теория на растежа се открояват два основни подхода. Единият почива на нов прочит на възгледите на английските класици, преди всичко на Адам Смит. Другият изхожда от позициите на неокласическата теория. Общото и за двата подхода се състои в подценяване приносите на представителите на съвременната ендегенна концепция.

Хайнц Курц и Нери Салвадори смятат, че “няколкото прости и твърди очевидни идеи”, с които се занимават модерните й привърженици, са просто предусетени от Адам Смит и Дейвид Рикардо. В тази връзка те пишат: “Много от интересните аспекти на новите модели на растежа имат отношение към класическата перспектива, която техните автори (често несъзнателно) взимат по проблема на растежа, докато някои от недостатъците им произтичат от липсата на решения на проблемите в неокласическата теория на растежа, които изпъкнаха ясно през 60-те и 70-те години” (Kurz and Salvadori. 2003b. In N. Salvadori (ed.), 21).

Интегрирането в структурата на ендегенните модели на концепцията за дългосрочния период като устойчиво равновесие, както и постулатът за максимизиращото поведение на икономическите агенти се дават като убедителни примери за непреодоляното влияние на неокласиката.

Типично за интерпретирането на ендегенната теория на растежа от съвременни неокласици е разбирането, че нейният генезис и еволюция, както и функциите й са част от логиката на развитието на неокласическата теория.

²⁷ Обобщавайки, Мария Д. Джаманко пише: “Може да бъде интересно да се знае, че част от най-добрата съвременна литература по растежа развива по един строг и елегантен начин много идеи, които заемат централно място в трудовете на Маркс. Присъствието на много от Марксовите идеи в модела на Агийон и Хоуит доказва важноста и модерността на Марксовата визия за капиталистическото общество. Въпреки че формализацията на Агийон и Хоуит може да предложи ясно виждане за някои от Марксовите аргументи, двамата автори не се заемат с други ключови характеристики, присъстващи при Маркс. Маркс наблюдава историята и предлага обяснение на развитието на капиталистическото общество, многообразните аспекти, които не могат да бъдат овладени при анализа от подхода на общото равновесие.” (Giammanco. 2003b. In N. Salvadori (ed.), 270)

Квинтесенция на тезата на Марио Помини е твърдението, че “новата теория на растежа може да бъде схващана като разширение на неокласическата изследователска програма, за да включи теоретични елементи, които преди това бяха извън обхвата ѝ” (Pomini. 2003b. In N. Salvadori (ed.), 42).²⁸

Съществен момент е признаването на положителното въздействие на новата теория върху неокласическата изследователска програма за растежа, чиято основа е моделът на Солоу (1956) чрез интегрирането в нея на ендегенния подход. Въпреки това, ако се опитаме да вникнем в същността на предложената реконструкция, ще стане ясно, че тя свидетелства за стремеж, ендегенната теория да бъде представена като “частен случай” на неокласическата изследователска програма, на която се приписва по-общо значение.

При положение, че се спазват определени методологически изисквания, не може да се изключи възможността интегрирането на дадена теория в една по-широка рамка да създава потенциал за по-обхватни изследвания. В конкретният контекст обаче това води до омаловажаване на приносите на основоположниците на новата ендегенна теория на растежа.

На тенденцията тя да бъде редуцирана до модифицирана неокласическа интерпретация, контрастира стремежът да се подчертава, че приносът ѝ бележи радикално скъсване с предишните възгледи и подходи. Посочвайки, че “новата теория на растежа... заслужава името си”, Тио Ейкър твърди: “Тя не е пряко разширение на който и да е предишен клон на литературата на растежа, тъй като включва фундаментално прекъсване с миналото с акцента ѝ върху точните свойства и характеристики на ендегенната технологична промяна” (Eicher. 2003b. In N. Salvadori (ed.), 135).

От ключово значение за разбиране природата на иновациите, съдържащи се в моделите за изследванията и развойната дейност, е направеното фундаментално разграничение между технологията и човешкия капитал, от една страна, и труда и физическия капитал, от друга. По такъв начин е преодоляна неопределеността, характерна за дефиницията на понятието “капитал”, което обикновено се отнася за физическия капитал, но понякога също включва знанието, човешкия капитал или технологията. Новото виждане за природата на технологичния прогрес основно се отличава от предишните подходи, в които източникът на техническия прогрес се отъждествява главно с натрупването на материални активи и не се отчита специфичната роля на технологията. Това е основателен аргумент в подкрепа на тезата за новаторския характер на възгледите на новата теория на растежа.²⁹

Тъй като отличителна черта на новата теория е по-радикалното прекъсване от нея на предишните представи за развитието на икономическата наука, това дава основание тя да бъде разглеждана като

²⁸ “Теорията на ендегенния растеж се разпространява и много механизми бяха възприети от неокласически автори, за да направят растежа ендегенен процес” (Pomini. 2003b. In N. Salvadori (ed.), 52)

²⁹ “Докато Калдор и Ароу подчертават важноста от интегриране на технологията като част от напълно специфичен модел, отбелязва Тио Айкър, тяхната механика на техническата промяна не признава, че технологията би могла да бъде един фундаментално различен фактор, тъй като натрупването е определено да бъде в голяма степен страничен продукт на инвестициите във физически капитал” (Пак там).

научна парадигма в съответствие с концепцията на Томас Кун. Обратно, от гледна точка на визията на неокласиката, акцентираща върху приемствеността в еволюцията на знанието, ендогенната теория на растежа закономерно е да бъде осмисляна на базата на методологията на научноизследователските програми (MSRP) на Имре Лакатош. В конкретния случай е направен интересен опит от М. Помини, използвайки разработения подход от Дж. Ремени. Той намира израз във въвеждане на полуядра в традиционната неокласическа изследователска програма благодарение на използването на "поредица от специалности и поддисциплини, притежаващи общи черти". Такава процедура не се прилагаше от И. Лакатош. Смисълът на въведената методологическа промяна се свързва с откриване на възможности за по-гъвкаво опериране със съдържанието на изследователските програми.

* * *

Какво отношение има въпросът за приложимостта на ендогенната теория на растежа за икономиките в преход? Едно от основните послания, което може да се изведе от нея, се състои в извода за необходимостта от осъществяването на стопанските реформи в новите демокрации, за да бъдат създадени добре функциониращи пазари. Също така от новата теория произтича и потребността от изграждане на подходяща правно-институционална рамка за формиране на благоприятна среда за иновационна дейност на частния сектор. Отнася се за създаване на закони за закрила на интелектуалната собственост и за промени в патентното законодателство, стимулиращи развитието на научните изследвания и развойната дейност, както и за прилагане на мерки за насърчаване на човешкия капитал (образованието и обучението), на инвестициите в основен капитал и на свободния технологичен трансфер.

От по-широкото използване на ендогенните фактори зависят дългосрочните перспективи за ускоряване на стопанския растеж на трансформиращите се страни като основа за постепенно сближаване на икономическото им равнище с това на държавите от ЕС.

Страните от Централна Европа, които са по-напред в провеждането на пазарните реформи и вече са приети в ЕС, се ориентират към поставяне на основите на модел на ендогенно технологично-иновационно развитие. От друга страна обаче именно поради относителното изоставане на държави от Югоизточна Европа, сред които се намира и България, проблемът за използването на ендогенните фактори на растежа придобива за тях дори по-важно значение като източник за намаляване на съществуващия разрыв по отношение на ЕС и в частност и спрямо икономиките от Централна Европа. От тази гледна точка задачите, които трябва да бъдат решавани, изискват по-голяма роля на политики, насърчаващи иновационната дейност, изобретенията и технологичните открития като двигатели на дългосрочното развитие в модерните стопанства. Такава визия се намира в унисон с философията на новата теория на растежа за потребността от по-значителна и активна намеса на държавата в стопанския живот, но чиито мерки трябва да бъдат ориентирани главно към формирането на подходяща среда за дейността на икономическите агенти.

Литература

1. Aghion, Philippe. and Howitt, Peter. 1992. "A model of growth through creative destruction". *Econometrica*, 60, pp 323-351.
2. Aghion, Philippe. and Howitt, Peter. 1998. *Endogenous Growth Theory*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.
3. Coase, Ronald H. 1937. "The Nature of the Firm". *Economica*. Vol.4, pp. 386-405.
4. Coase, Ronald H. 1960. "The Problem of Social Cost". *Journal of Law and Economics*. (October), pp. 1-23.
5. Cozzi, Guido. 2003a. "Schumpeterian growth theories and Schumpeter's monetary ideas: a suggested integration". In N. Salvadori (ed.) *Old and New Growth Theories: An Assessment*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
6. D'Agata Antonio and Giuseppe Freni. 2003b. "The structure in growth models: a comparative survey". In N. Salvadori (ed.) *The Theory of Economic Growth. A "Classical" Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
7. Dosi, G. and R. R. Nelson. 1994. "An introduction to evolutionary theory in economics". *Journal of Evolutionary Economics*, 4 (3), pp. 153-172.
8. Dutt, Amitava K. 2002. "New growth theory, effective demand, and post-keynesian dynamics". In N. Salvadori (ed.) *Old and New Growth Theories: An Assessment*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
9. *Economic Report of the President*. 2001. Washington, D.C.
10. Eggertsson, Thrainn. 1999. *Economic Behavior and Institutions*. Cambridge University Press.
11. Eicher, Theo S. 2003a. "On the mechanics of technical change: new and old ideas in economic growth". In N. Salvadori (ed.) *Old and New Growth Theories: An Assessment*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
12. Furubotn, Eirik G. and Rudolf Richter. 1998. *Institutions and Economic Theory. The Contribution of the New Institutional Economics*. The University of Michigan Press.
13. Giammanco, Maria D. 2003b. "Competition and technical change in Aghion and Howitt: a formalisation of Marx' ideas?". In N. Salvadori (ed.) *The Theory of Economic Growth. A "Classical" Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
14. Griliches, Zvi. 1991. "The Search for R&D Spillovers". *NBER Working Papers 3768*. Cambridge, Mass.
15. Gutmann, Gernot. 1995. "Wettbewerbstheorie und Wachstumstheorie: Chance fuer eine Syntese?". *ORDO. Jahrbuch fuer die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft*, B.46, S.149-163.
16. Helpman, Elhanan. 1992. "Endogenous Macroeconomic Growth Theory". *European Economic Review*, nos. 2/3, April: pp 237-267.
17. Helpman, Elhanan. 2004. *The Mystery of Economic Growth*. The Belknap Press of Harvard University Press.
18. Jaffe, Adam B. and Manuel Trajtenberg. 2002. *Patents, Citations, and Innovations*. Cambridge: MIT Press.
19. Klump, Rainer und Lukas Menkhoff. 1995. "Die Wirtschaftswunder in Ostasien: Eine Suche nach Erklarungen". *IFO-Studien*, Jg. 41, S. 271-287.
20. Klump, Rainer. 1996. "Wachstum und Wandel: Die "neue" Wachstumstheorie als Theorie wirtschaftlicher Entwicklung". *ORDO. Jahrbuch fuer die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft*, B.47, S.101-120.
21. Kuhn, T. 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago University Press.
22. Kurz, Heinz D. and Neri Salvadori. 2003b. "Theories of economic growth: old and new". In N. Salvadori (ed.) *The Theory of Economic Growth. A "Classical" Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
23. Lakatos, I. 1978. *The Methodology of Scientific Research Programmes*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Lavezzi, Andrea Mario. 2003b. "Division of labour and economic growth: Paul Romer's contribution in an historical perspective". In N. Salvadori (ed.) *The Theory of Economic Growth. A "Classical" Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
25. Lichtenberg, Frank R. 1992. "R&D Investment and International Productivity Differences". *NBER Working Papers 4161*. Cambridge, Mass.

26. Lichtenberg, Frank R. 1993. "R&D Investment and International Productivity Differences". In Horst Siebert (ed.) *Economic Growth in the World Economy*. Symposium. 1992. Kiel.
27. Lucas, R. E. 1988. "On the Mechanics of Economic Development". *Journal of Monetary Economics* 22(1), pp. 3-42.
28. Nelson, Richard R. and Sidney G. Winter. 1982. *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
29. Nelson, Richard R. and Sidney G. Winter. 2002. "Evolutionary Theorizing in Economics". *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 16, No 2, pp. 23-46.
30. OECD. 2005. *Main Science and Technology Indicators*, 2005, Vol. 2.
31. OECD. 2001. *Science, Technology and Industry Outlook. Drivers of Growth: Information, Technology, Innovation and Entrepreneurship*. Special Edition.
32. OECD. 2003. *The Sources of Economic Growth in the OECD Countries*.
33. Palley Thomas I. 1996. "Growth theory in Keynesian mode: some Keynesian foundations for new endogenous growth theory". *Journal of Post Keynesian Economics*. Vol. 19, No1, pp. 113-135.
34. Parkin, Michael, Melanie Powell and Kent Matthews. 1997. *Economics*. Harlow, Essex.
35. Pigou, Arthur C. 1920. *The Economics of Welfare*. London, MacMillan & Co.
36. Pomini, Mario. 2003b. "Endogenous growth theory as a Lakatosian case study". In N. Salvadori (ed.) *The Theory of Economic Growth. A "Classical" Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
37. Porter, Michael E. 1998. *The Competitive Advantage of Nations*. London.
38. Remenyi, J. 1979. "Core-demi-core interaction: toward a general theory of disciplinary and subdisciplinary growth". *History of Political Economy*, 11(1), pp. 31-61
39. Romer, Paul M. 1986. "Increasing Returns and Long Run Growth". *Journal of Political Economy* 94(5): 1002-1037.
40. Romer, Paul M. 1987. "Growth Based on Increasing Returns Due to Specialization". *American Economic Review Papers and Proceedings* 77(2): 56-72.
41. Romer, Paul M. 1990. "Endogenous Technological Change". *Journal of Political Economy* 98(5) part 2: 71-102.
42. Romer, Paul M. 1993. "Implementing a National Technology Strategy with Self-Organizing Industry Investment Boards". *Brooking Papers of Economic Activity*, Microeconomics 2.
43. Romer, Paul M. 1995. "Long-run growth theories and empirics: Anything new? – Comment. In Takatoshi, Ito and Anne O. Kruger (Eds.), *Growth theories in the light of the East Asian experience*. Chicago and London, pp. 66-70.
44. Salvadori, N. (ed.), 2003a. *Old and New Growth Theories: An Assesment*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
45. Salvadori, N. (ed.), 2003b. *The Theory of Economic Growth. A "Classical" Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
46. Santangelo, Grazia D. 2003b. "The evolutionary perspective on growth". In N. Salvadori (ed.) *The Theory of Economic Growth. A "Classical" Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
47. Scherer, M. 1982. "Inter-Industry Technology Flows and Productivity Growth". *Review of Economics and Statistics* 64.
48. Schumpeter, J. A. 1934. "Depressions: Can We Learn From Past Experience?". Reprinted in: *Essays of J. A. Schumpeter*, R.V. Clemence (ed.), Addison – Wesley, Cambridge (MA), 1951, pp. 108-117.
49. Schumpeter, J. A. 1934. *The Theory of Economic Development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
50. Schumpeter, J. A. 1939. *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. McGraw-Hill, New York.
51. Setterfield, Mark. 2003a. "Neo-Kaleckian growth dynamics and the state of long-run expectations: wage-versus-profit-led growth reconsidered". In N. Salvadori (ed.) *Old and New Growth Theories: An Assesment*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
52. Siebert, Horst. 1992. "Standortwettbewerb – nicht Industriepolitik". *Die Weltwirtschaft*, Heft 4, S.409-424
53. Smith, Adam. [1776] 1976. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. General Editors R.H. Campbell and A.S. Skinner, Textual Editor. W.B.Todd. Oxford: Clarendon Press.

54. Solow, Robert M. 1956. "A Contribution to the Theory of Economic Growth". *Quarterly Journal of Economics* 70(1): 65-94.
55. Solow, Robert M. 1988. "Growth Theory and After". *The American Economic Review*. Vol. 78:3, pp. 307-317.
56. Solow, Robert M. 1993. "Policies for Economic Growth". *Tinbergen Lectures on Economic Policy*. North-Holland, Amsterdam. In: A. Knoester and A.H.E.M. Wellink (eds.), Reprinted from "*De Economica*" Vol. 140/1 (1992), pp. 1-15.
57. Solow, Robert M. 1994. "Perspectives on Growth Theory". *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 8, N1, pp. 45-54.
58. Solow, Robert M. 2000. "Toward a Macroeconomics of the Medium Run". *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 14 N1, pp 151-158.
59. Stiglitz, J.E. 1993. "Endogenous Growth and Cycles". *NBER Working Paper No 4286*, March.
60. Stolpe, Michael. 1993. "Industriepolitik aus Sicht der neuen Wachstumstheorie". *Die Weltwirtschaft*, Heft 3, S.361-377.
61. Terleckyj, Nester E. 1980. "Direct and Indirect Effects of Industrial Research and Development on the Productivity Growth of Industries". In John W. Kendrick and Beatrice N. Vaccara, eds., *New Developments in Productivity Measurement and Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
62. Thirlwall, Anthony P. 2002. "Old" thoughts on "new" growth theory". In N. Salvadori (ed.) *Old and New Growth Theories: An Assessment*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
63. Weder, Rolf and Herbert G. Grubel. 1993. "The New Growth Theory and Coasean Economics: Institutions to Capture Externalities". *Weltwirtschaftliches Archiv*. B. 129, Heft 3, pp. 488-513.
64. Woll, A. Dr.. 1992. *Wirtschaftslexikon*. R. Oldenbourg Verlag GmbH, Muenchen.
65. Young, Allyn A. 1928. "Increasing Returns and Economic Progress". *The Economic Journal*. Vol. 38, pp. 527-542.
66. Zagler, Martin. 1999. *Endogenous Growth, Market Failures and Economic Policy*. London, New York.
67. Гилпин, Робърт. 2003. *Глобална политикономия*. Изд. "Дамян Яков", София.
68. Мэнкью, Грегори Н. 1999. *Принципи економикс*. Санкт-Петербург.
69. Тодорова, Т. 2004. "Фирмата в контекста на теорията за транзакционните разходи". *Икономическа мисъл 1/2004*, с. 55-74.